

Prediker 3:16-22: Hoe moeten we ons opstellen in een wereld vol onrecht?

Prediker 3 (NBV):

¹⁶ *Ik heb nog iets onder de zon gezien: op de plaats waar recht gesproken wordt, heerst onrecht. Ik zag de plaats waar gerechtigheid zou moeten zijn, en er heerst onrecht.*

¹⁷ *Ik zei tegen mezelf: God zal zowel de rechtvaardigen als de goddelozen aan zijn oordeel onderwerpen, want er is bij hem voor alles wat gebeurt en voor elke daad een tijd en een plaats.*

¹⁸ *Ik zei tegen mezelf dat God de mensen heeft bevoorrecht: ze beseffen dat ze als de dieren zijn. Niet meer dan de dieren zijn ze, ¹⁹ want de mensen en de dieren treft hetzelfde lot. Zoals een dier sterft, zo sterft ook een mens; ze delen in dezelfde adem. Dat is hun beider lot. Een mens is niet beter af dan een dier, want alles is leegte.²⁰ Alles gaat naar dezelfde plaats, alles is uit stof ontstaan en alles keert terug tot stof. ²¹ Wie zal ooit weten of de adem van een mens naar boven opstijgt en die van een dier afdaalt naar de aarde?*

²² *Daarom, zo heb ik vastgesteld, is het maar het beste voor een mens dat hij vreugde put uit alles wat hij onderneemt. Dat is wat hem is toebedeeld, want wie zal hem van iets laten genieten na zijn dood?*

1 We moeten bewogen zijn met de slachtoffers

Kijk je rond in de wereld, dan word je daar niet vrolijk van. Overal gebeuren er afschuwelijke dingen. Met name in het Midden-Oosten en in Afrika vinden er bloedbaden plaats door terrorisme of burgeroorlog, worden er mensen gemarteld en vrouwen verkracht, komen talloze kinderen om of worden ze getraumatiseerd. Minder vergaand maar ook erg is dat op het werk en in de kerk het kromme soms recht wordt gepraat, met als gevolg dat mensen beschadigd worden of ervan onderdoor gaan.

Dat alles is niet nieuw. Prediker wist er al van. Daarom houdt hij zich bezig met de vraag: hoe moeten we ons opstellen in een wereld vol onrecht?

Vóór alles is van belang dat we ons er niet van afmaken. Dat zouden we zomaar kunnen doen: 'Wat er allemaal in het Midden-Oosten of in Afrika gebeurt? Ach kom, dat is zo ver van m'n bed. Waarom zou ik me daar druk over maken?' En over het onrecht in onze eigen omgeving: 'Ik heb dat niet aan den lijve ondervonden; je kunt je ook niet alles aantrekken!'

Daartegenover zegt Prediker: we moeten juist bewogen zijn. Dat is hij zelf ook: 'Ik heb nog iets onder de zon gezien: op de plaats waar recht gesproken wordt, heerst onrecht. Ik zag de plaats waar gerechtigheid zou moeten zijn, en er heerst onrecht.' (3:16) De verbijstering klinkt erin door. Al dat onrecht gaat hem aan het hart. Meteen na onze tekst zegt hij het zo: 'Ik vestigde mijn aandacht op alle onderdrukking die er is onder de zon en zag de tranen van de onderdrukten. Er is niemand die hen bijstaat. De onderdrukkers onderdrukken hen met harde hand, en er is niemand die hen bijstaat.' (4:1) Prediker stelt zich niet afstandelijk op. Het gaat hem door merg en been wat mensen wordt aangedaan. En waarom treft dit hem zo pijnlijk en waarom moeten ook wij geraakt worden door andermans leed?

We moeten ons realiseren dat dit onrecht medemensen betreft. Het is waar, die zijn vaak vreemden voor ons, maar in een bepaald opzicht ook weer geen vreemden, want ze zijn net als wij voortgekomen uit de hand van God. Het zijn onze medeschepselen. Daarom moet hun situatie ons aan het hart gaan. En soms zijn het ook nog onze medechristenen, mensen die net als wij deel uitmaken van het lichaam van Christus. Daar moeten we onszelf goed van doordringen, want in dat geval geldt: 'Wanneer één lichaamsdeel pijn lijdt, lijden alle andere mee' (1 Korintiërs 12:26).

Daar komt nog bij: als er onrecht gepleegd wordt, gaat dat in tegen God.

Allereerst is onrecht in strijd met Gods oorspronkelijke opzet. De wereld is immers hiermee begonnen: 'En God zag alles wat Hij gemaakt had, en het was zeer goed' (Genesis 1:31). Dat begin mogen we nooit vergeten. Dus kunnen we er niet koud onder blijven als zich iets voordoet wat niét goed is.

Bovendien is onrecht strijdig met wat God vandaag wil. In Psalm 99:4 staat: 'Machtige koning, die het recht bemint: u stelde rechtvaardige wetten vast. Recht en gerechtigheid in Jakob: ze zijn uw werk.' Onze God is dus uit op recht. Dat moeten wij, zijn kinderen, goed beseffen. Dan raakt het ons als van het recht afgeweken wordt.

Tenslotte strijdt onrecht ook met de toekomst die God met ons voor heeft. Zoals in Psalm 85:11 staat: 'Trouw en waarheid omhelzen elkaar, recht en vrede begroeten elkaar met een kus.' Eens zal dat in deze vernieuwde wereld werkelijkheid zijn. Als dat toekomstperspectief voor ons leeft, doet het ons pijn als de huidige realiteit daar nog fundamenteel van afwijkt.

Geconfronteerd met onrecht moeten we ons dus niet door onze kortzichtigheid laten leiden. Daarvoor is de Geest van Christus nodig. Die moet ervoor zorgen dat we net zo'n warm hart voor onze lijdende medemensen krijgen als Christus had. Als we zo'n warm hart missen, gebeurt het dat we harteloos zijn tegenover slachtoffers. Dan is voor ons beslissend dat we een prettig leven leiden, zonder gedoe erbij. Wat God hoog opneemt laat ons dan onverschillig – als wij het maar goed hebben. Vreselijk.

Laten we in deze wereld vol onrecht volgelingen zijn van Christus, die kijkend naar de mensen om Hem heen medelijden voelde (Matteüs 9:36; 14:14). Verbonden met Hem zijn we betrokken bij wie onrecht ervaren; we leven mee en hebben een open oor voor hun klachten. En die betrokkenheid zetten we zo mogelijk om in daden; daarbij kunnen we denken aan bidden, geld geven of meedoen met acties.

2 We moeten vertrouwen hebben in Gods vonnis

Intussen moeten we ons niet vereenzelvigen met het lijden door al het leed van anderen op onze schouders te nemen. Om drie redenen moeten we dat niet doen. Het is onmogelijk, want we zouden eronder bezwijken. Het is ook zinloos, want we kunnen geen ijzer met handen breken, zoals het gezegde luidt. Ten slotte is het onnodig, want God is er en uiteindelijk velt Hij vonnis. In de woorden van onze tekst: 'Ik zei tegen mezelf: God zal zowel de rechtvaardigen als de goddelozen aan zijn oordeel onderwerpen' (4:17). Eens komt dus een definitieve afrekening. Mensen kunnen niet eindeloos doorgaan met onrecht. Op een gegeven moment wordt er recht gedaan aan de slachtoffers en wordt de straf voltrokken aan de verdrukkers. Iedereen krijgt loon naar werken. Daarbij zal het recht zegevieren en zal wat krom is als krom aan het licht komen. 'Want er is bij God voor alles wat gebeurt en voor elke daad een tijd en een plaats' (4:17). Dat is heel vertroostend voor hen die nu nog het onderspit delven.

Daarmee wordt gezegd dat de gebeurtenissen in de wereld alles met God te maken hebben. Dus dat er onrecht heerst, is niet het resultaat van een meedogenloos noodlot, dat je maar gelaten over je heen moet laten komen. Onrecht is ook niet een kwestie van afschuwelijke pech, waarbij je slechts machteloos kunt toezien. De gebeurtenissen vallen onder het bestuur van God, 'die het recht bemint' (Psalm 99:4). Daarom kunnen we erop vertrouwen: eens zal God als rechtvaardig rechter optreden. Misschien al in dit leven maar zeker aan het einde van de geschiedenis. Dan zal over de hele linie en in de hele wereld een einde gemaakt worden aan alle onrecht.

Waarom we hier zeker van kunnen zijn? Prediker heeft weet van wat de profeten aangekondigd hebben. Namens God hebben ze bedreigingen uitgesproken en beloften doorgegeven. Daarom is hij er heilig van overtuigd: 'Er komt een grote ommekeer.' En wij kunnen hier zeker van zijn omdat Christus naast God in de hemel troont. Hij beschikt daar over alle macht en laat zich hiermee op aarde gelden. Daarom gebeurt het in deze geschiedenis al dat machthebbers van hun troon worden gestoten en dat onrechtvaardige rechters uit de rechtszaal worden verwijderd. En te zijner tijd zal Christus als hoogste rechter optreden. Dan breekt de laatste grote rechtszaak aan, het hemels tribunaal. En dan gaan we het meemaken dat recht wordt gedaan aan de beulen en aan de slachtoffers.

Soms wordt gedacht: 'Je mag dit niet zo veralgemeniseren, want de tegenstelling is niet: beul en slachtoffer, maar gelovige en ongelovige.' Ik ga hier niet helemaal in mee. Uiteraard is Gods vonnis voor de volle honderd procent vreugdevol voor Gods kinderen. Zij gaan een grootse toekomst tegemoet. Maar dat betekent niet dat de ongelovigen over één kam worden geschoren. Want dan zou het niet uitmaken of je als ongelovige beul of slachtoffer bent geweest. De Bijbel maakt duidelijk dat God het hoog opneemt ook als ongelovigen onrecht wordt aangedaan. Evengoed door hun leed wordt Hij geraakt; per slot van rekening zijn alle mensen schepsel van Hem. Veelzeggend is wat God via de profeet Amos liet bekendmaken: 'Dit zegt de HEER: Misdaad op misdaad heeft Gaza begaan: ze hebben een heel volk in ballingschap gedreven en uitgeleverd aan Edom. Daarom zal ik mijn vonnis niet herroepen. Ik zal de muren van Gaza in vlammen doen opgaan; vuur zal zijn burchten verteren....Dit zegt de HEER: Misdaad op misdaad heeft Tyrus begaan: ze hebben een heel volk als ballingen uitgeleverd aan Edom en zich niet gehouden aan het verdrag met hun broeders. Daarom zal ik mijn vonnis niet herroepen. Ik zal de muren van Tyrus in vlammen doen opgaan; vuur zal zijn burchten verteren....Dit zegt de HEER: Misdaad op misdaad heeft Moab begaan: ze hebben de beenderen van de koning van Edom verbrand om er kalk van te maken. Daarom zal ik mijn vonnis niet herroepen.' (Amos 1:6-2:1)

Dit is voor geen misverstand vatbaar: ook ongelovige slachtoffers profiteren van Gods straffend ingrijpen. Volgens mij kunnen we daarom zeggen dat de tribunaal in Den Haag en elders als een instrument van Christus fungeren waarmee Hij dingen rechtzet. We kunnen eveneens denken aan de processen van Neurenberg, nu zeventig jaar geleden, met als afloop dat Nazi-leiders aan de galg kwamen. Christenen kunnen zulke gebeurtenissen uitleggen als een bewijs dat Christus zijn macht gebruikt om het kwaad nu al af te straffen. En bij zijn terugkeer zullen de tranen van de mensen die de dupe van iets zijn geworden, pas goed opgemerkt worden, ook al waren die mensen ongelovig.

Zo worden we weer aangespoord om, geconfronteerd met onrecht, ons niet door onze kortzichtigheid te laten leiden. Want anders blijft het ons steeds dwarszitten dat de beulen vrij kunnen rondlopen en dat de gruwelen maar doorgaan. Laten we ons eraan optrekken dat God het afschuwelijke echt niet laat worden. Te zijner tijd wordt er hardhandig een einde aan gemaakt en komt het allemaal goed.

3 We moeten doordrongen zijn van onze sterfelijkheid

Het lastige is dat Gods ingrijpen naar ons idee vaak te laat komt, met als gevolg dat mensen, kinderen zelfs, beschadigd worden of dood gaan. Dat roept klemmende vragen op: 'Waarom laat God het onrecht z'n gang gaan? Waarom heeft Hij het kromme kennelijk in zijn plan opgenomen?'

Prediker geeft geen antwoord op dit soort vragen. Wel zei hij tegen zichzelf dat mensen 'beseffen dat ze als de dieren zijn' (3:18). Natuurlijk, over mensen valt meer te zeggen. Er is bijvoorbeeld het fundamentele verschil dat mensen, anders dan de dieren, beeld van God zijn en dat ze antwoord kunnen geven op Gods Woord. Maar dat kun je alleen zeggen als je gelooft.

Gaan we af op wat we waarnemen, dan lijken mensen op de dieren. Darwin is dus niet de eerste die dat zag. Als Prediker het over de overeenkomst heeft tussen mens en dier, denkt hij vooral eraan dat ze even vergankelijk zijn: 'De mensen en de dieren treft hetzelfde lot. Zoals een dier sterft, zo sterft ook een mens; ze delen in dezelfde adem...Een mens is niet beter af dan een dier, want alles is leegte. Alles gaat naar dezelfde plaats, alles is uit stof ontstaan en alles keert terug tot stof.' (3:19-20)

De dood en het graf zijn de grote nivelleerders. Of je nu beul bent en je schuldig hebt gemaakt aan wreedheden of dat je slachtoffer bent en de littekens van je ellende op je lijf of ziel draagt of dat je een dier bent: het maakt niet uit, je hebt eenzelfde levensgeest. Wordt die weggenomen, dan sterf je. Zo worden mensen en dieren over één kam geschoren: 'Wie zal ooit weten of de adem van een mens naar boven opstijgt en die van een dier afdaalt naar de aarde?' (3:21)

Voor Prediker is dat verschil overigens wel een feit. Het is waar, nog nooit is iemand teruggekomen uit de dood om te vertellen dat er leven na de dood is. Toch staat het voor hem vast 'dat de adem van het leven weer naar God gaat, die het leven heeft gegeven' (12:7). Er is dus op de een of andere manier een vervolg - weet Prediker. Maar ga je af op wat je kunt zien, dan is er na de dood geen verschil te constateren tussen mensen en dieren. Het graf lijkt het laatste te zijn.

Dit zijn heel ontluisterende uitspraken. Maar Prediker leidde die in met deze opmerkelijke woorden: 'Ik zei tegen mezelf dat God de mensen heeft bevoorrecht: ze beseffen dat ze als de dieren zijn' (3:18) Bevoorrecht?, vragen wij ons af. Wat voor positiefs levert het ons op te weten dat we in een bepaald opzicht lotgenoten zijn van de dieren? Daarmee heeft God ons vooruit geholpen, zegt Prediker, zodat we oog hebben voor onze sterfelijkheid. En dat is heel heilzaam voor ons.

Allereerst is dat besef van sterfelijkheid heilzaam voor de daders van onrecht. Die kunnen soms denken: 'Ik ga mooi m'n gang. Er gebeurt toch niks met me. Ik heb alles onder controle.' Zij maken waar wat Prediker verderop in z'n boek zegt: 'Omdat een slechte daad niet snel bestraft wordt, is een mensenhart maar al te snel tot het kwaad geneigd' (8:11). Dat merk je overal in de wereld: daders gaan ongestoord door want ze voelen zich onaantastbaar. Fout, zegt Prediker, ze hebben geen enkele reden zo zelfverzekerd te zijn. Ze zijn hier maar tijdelijk. Eens worden ook de beulen geconfronteerd met dood en ontbinding. Daarom is het wezenlijk voor een mens zich af te vragen: 'Waarmee ben ik in den vrede bezig? Want ik kan dit niet eindeloos straffeloos doen! Eens sta ik voor de hoogste rechter.'

Dat besef van sterfelijkheid is ook heilzaam voor de slachtoffers of de getuigen van onrecht. Je kunt zomaar God verwijten gaan maken: 'Waarom laat Hij al die ellende gebeuren? Had Hij het niet kunnen voorkomen?' Of je komt zelfs in opstand: 'God neemt dat afschuwelijke op in z'n plannen? Met zo'n God wil ik niet te maken hebben.' Hiertegenover zegt Prediker: besef hoe beperkt je bent, even sterfelijk als dieren. Wees daarom maar bescheiden tegenover God. We hebben niet het recht Hem ook maar iets voor te schrijven of ons kwaad te maken op God. Laten we het aanvaarden dat God ons geen opening van zaken geeft en dat we vaak geen antwoord krijgen op onze waaroms. Gods bestuur is voor ons nu eenmaal ondoorgrondelijk. Maar wees gerust: na dit leven komt er een tijd dat alles wordt rechtgezet.

Zo worden we opnieuw aangespoord om, geconfronteerd met onrecht, ons niet te laten leiden door onze kortzichtigheid. Anders denken we misschien dat we vrij onze gang kunnen gaan, los van God. Of we maken ons kwaad op God omdat er zulke nare dingen gebeuren. Laten we ervan doordrongen zijn dat ons leven begrensd is. We kunnen het ons daarom niet veroorloven zonder God te leven, want 'eens moeten mensen sterven en daarna volgt het oordeel' (Hebreeën 9:27). Er is maar één goede keuze: leven in afhankelijkheid met God, want alleen dan mogen we erop vertrouwen dat we onaantastbaar zijn.

4 We moeten blij zijn met onze mogelijkheden

Prediker eindigt onze tekst met de uitspraak dat God ons ruimte geeft blij te zijn met onze mogelijkheden. Een opmerkelijk slot, want hoe kunnen we blij zijn als we letten op alle onrecht en op de vreselijke gevolgen daarvan? Inderdaad, staren we ons daarop blind, dan raken we in de put en worden we vreugdeloos: 'Hoe kunnen we blij zijn in een wereld met zoveel ellende?!' Of we keren het hier-en-nu de rug toe en kijken alleen naar de toekomst, de tijd dat het allemaal goed komt.

Wat Prediker ons voorhoudt is: kijk verder dan de ellende in deze wereld. God heeft jullie hiér een plek gegeven, met vele mogelijkheden. Merk die mogelijkheden op en maak er dankbaar gebruik van. In z'n eigen woorden: 'Het is het beste voor een mens dat hij vreugde put uit alles wat hij onderneemt. Dat is wat hem is toebedeeld, want wie zal hem van iets laten genieten na zijn dood?' (3:22) In feite roept Prediker ons op recht te doen aan God als Schepper. We zouden Hem te kort doen als we ons door alle ellende laten beheersen of alleen naar de toekomst kijken. Vandaar dat uitgerekend Prediker, die zo scherp oog heeft voor het nare in de wereld, ons telkens oproept om te profiteren van wat God geeft.

Laten we er dus blij mee zijn dat God ons ruimte geeft in allerlei opzicht aan de slag te gaan. Dan kunnen we denken aan onze gewone bezigheden: thuis, op ons werk of in de kerk. In verband met ons onderwerp kun je ook hieraan denken dat je niet werkeloos blijft toezien als er onrecht plaatsvindt; om onrecht te bestrijden ga je je inzetten, door gebed, door het geven van geld of door acties.

Daarnaast kunnen we blij genieten: van eten en drinken, van wat we bezitten of van de band met onze familie, vrienden en geloofsgenoten. Al deze zaken ziet Prediker elders in z'n boek als even zoveel geschenken van God. Wij weten dat Christus daar zelfs zijn bloed voor heeft laten vloeien. Het zijn dus kostbare mogelijkheden, die we zeker moeten benutten.

Zo worden we weer aangespoord om, geconfronteerd met onrecht, ons niet door onze kortzichtigheid te laten leiden. Anders raken we verlamd door de verschrikkingen die plaatsvinden in de wereld of zijn we egocentrisch aan het genieten. Verbonden met God laten we het samengaan dat we enerzijds betrokken zijn bij de ellende in de wereld en anderzijds dankbaar gebruiken wat God ons aan positiefs geeft.

Dit is Predikers antwoord op de vraag hoe we ons moeten opstellen in een wereld vol onrecht. Als volgeling van Christus zijn we bewogen met de slachtoffers, hebben we vertrouwen in Gods vonnis, zijn we doordrongen van onze sterfelijkheid en zijn we blij met onze mogelijkheden.